Patrimoni

L'obra de Rafael Masó a Banyoles: de la destrucció a l'oblit

Guerau Palmada / Jordi Galofré

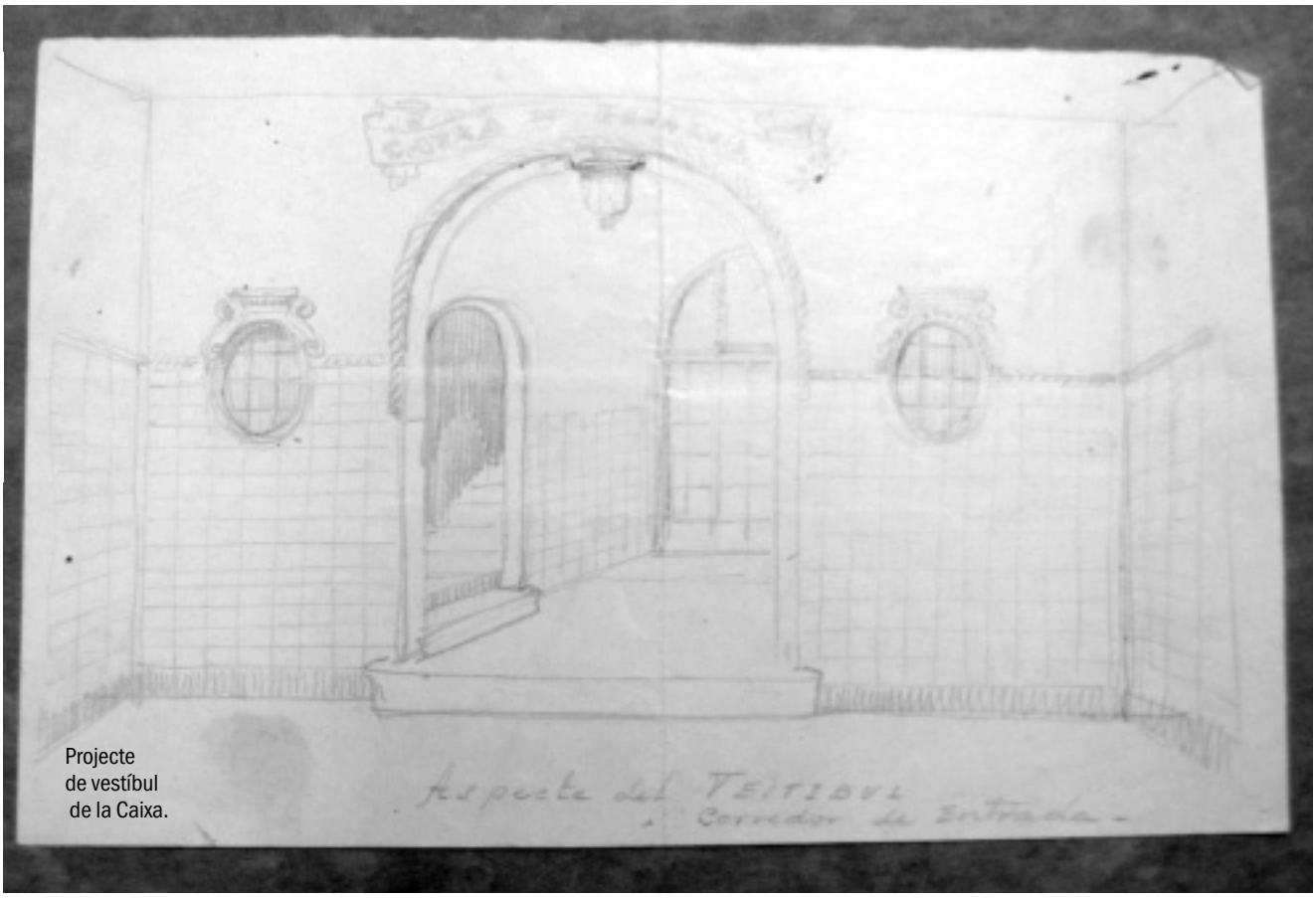

Projecte de vestíbul de la Caixa.

ARXIU HISTÒRIC COAC – DEMARCACIÓ DE GIRONA

Rafael Masó va realitzar diverses obres a Banyoles. El fet que de la majoria en quedin només unes poques restes ha provocat que hagin caigut en l'oblit. Però, com veurem, l'activitat de l'arquitecte a Banyoles i a altres localitats del Pla de l'Estany va tenir un cert pes. En donar-les a conèixer volem contribuir a la celebració de l'Any Masó i completar el dossier sobre l'arquitecte que es va publicar en aquesta revista en el número de novembre-desembre de l'any passat

Recull documental Llufs Martí

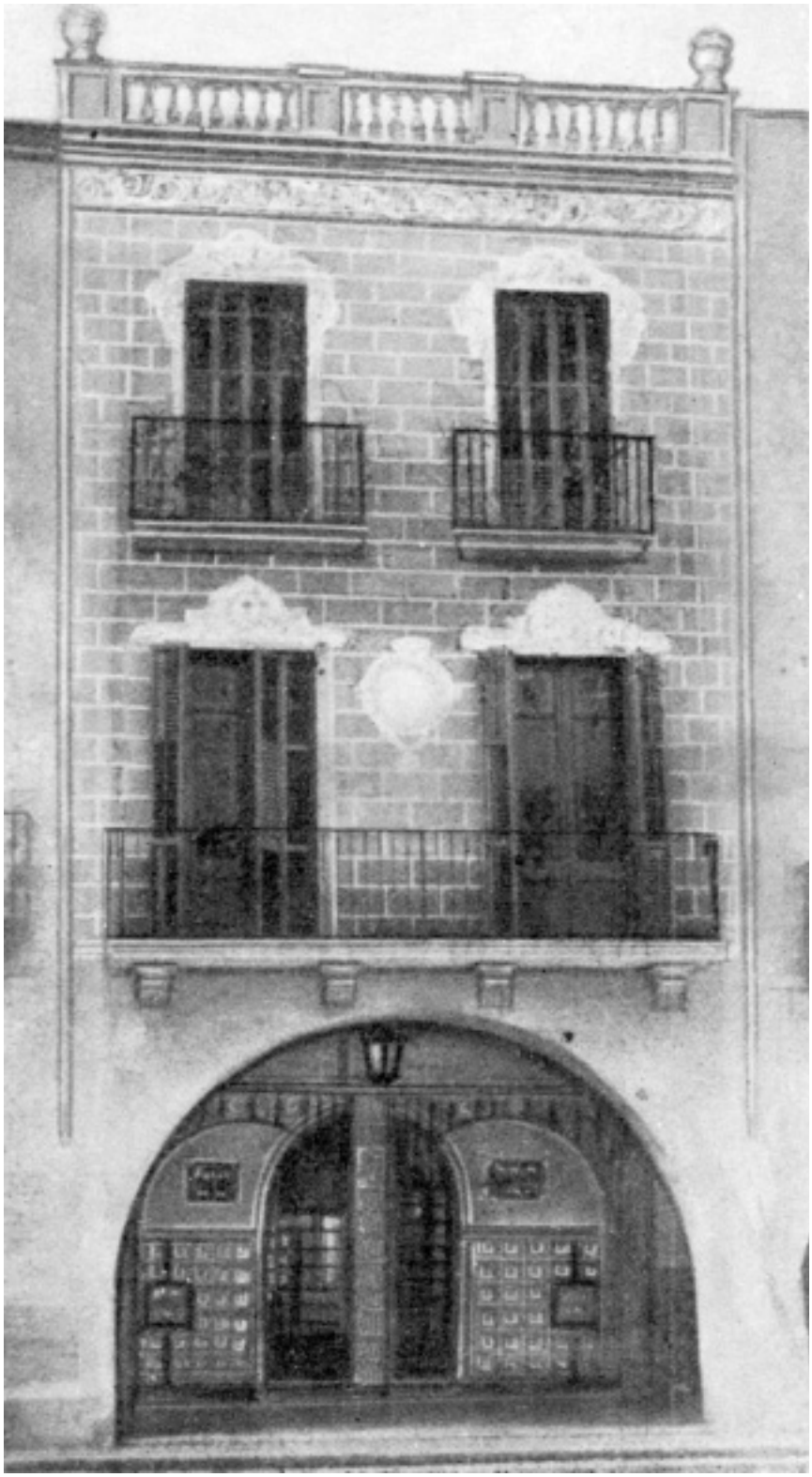

Fotografia de l'antiga façana de la Caixa.

Les oficines de la Caixa

L'any 1921, la Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis es va instal·lar a Banyoles, absorbint la Caixa d'Estalvis i Préstecs, que havia creat el Cercle de Catòlics. De fet, però, la Caixa projectava instal·lar-s'hi des d'anys abans, com demostra un projecte de Rafael Masó per a la nova oficina de la Caixa a Banyoles, que no realitzà i que podem datar pels volts de l'any 1917, d'acord amb l'esbós de la façana conservat a l'arxiu històric del Col·legi d'Arquitectes de la Demarcació de Girona.(1) Anys després, el 1921, la Caixa li va encarregar un altre projecte de les noves oficines, situades a la plaça Major, al mateix lloc que ocupen actualment.(2) El 18 de maig de 1921, el delegat de l'entitat bancària, E. Navarro, va presentar una instància a l'Ajuntament, acompanyada dels plànols corresponents, en la qual se sol·licitava permís d'obres de reforma de la façana. A final de maig l'Ajuntament donà el permís sol·licitat.(3)

El projecte, essencialment d'interiorisme, amb interessants dibuixos dels dissenys de serralleria, va ubicar l'oficina a la planta baixa i la biblioteca annexa en una entre mitgeres existent.(4) Segons els plànols l'oficina tenia tres grans àmbits a partir de l'entrada, situada sota les voltes de la plaça Major: un vestíbul, les oficines (il·luminades amb una claraboia) i finalment un pati interior amb una escala d'accés a la biblioteca. Aquesta, ubicada a la part posterior i il·luminada amb dues claraboies, tenia un jardí accessible des del carrer de la Canal. Aquest accés era per mitjà d'un pòrtic de columnes, amb entaulament i fris amb tríglifs, que manifesta un replegament cap a les referències formals de la tradició clàssica.(5) Recordem, per situar aquest

Rafael Masó va reformar i remodelar dos edificis banyolins per a les oficines de La Caixa (1921) i del Banc Urquijo Català (1924)

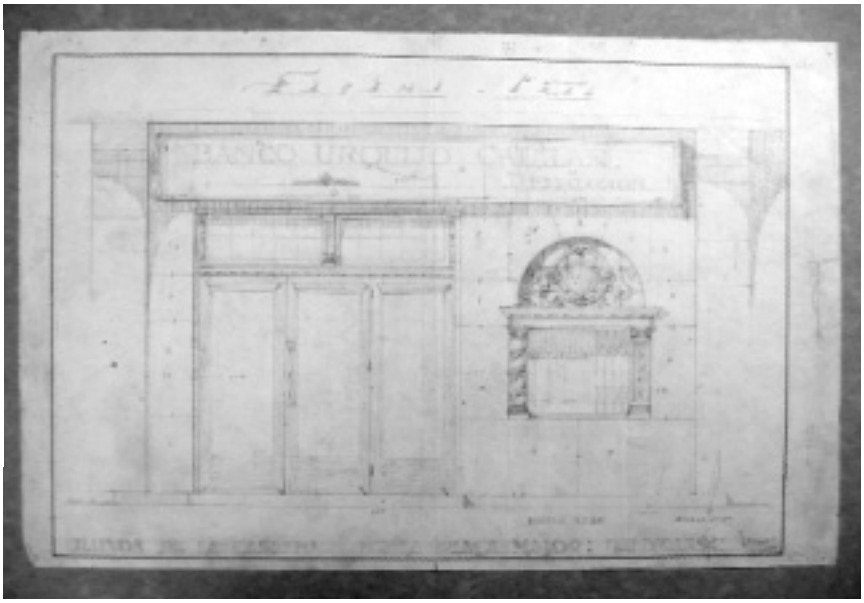

ARXIU HISTÒRIC COAC – DEMARCACIÓ DE GIRONA

Projecte de la façana del Banc Urquijo Català.

projecte, que Masó realitzà tot seguit dues oficines més per encàrrec de la Caixa, la primera a Girona (1922-1925) i la segona a Sant Feliu de Guíxols (1923-1924).

L'any 1974, la Caixa va tenir necessitat d'ampliar el seu local, i va procedir a una remodelació a fons de l'oficina, de manera que van desaparèixer la major part dels elements projectats per Masó.(6) Només s'ha conservat la reixa interior, traslladada a la porta exterior de l'actual oficina bancària, a més d'un relleu de ceràmica vitrificada de color verd fosc amb la figura en relleu del Bon Pastor.(7) Aquest relleu originàriament anava col·locat al pilar central de la porta de doble accés amb un plafó on constava el nom de l'entitat.(8) Guardat i oblidat en el soterrani de l'entitat bancària juntament amb altres peces de ceràmica del pilar central, va ser l'erudit local Antoni M. Rigau qui suggerí recol·locar-lo a la paret lateral del vestíbul. Pel que fa a la reixa exterior, amb motius decoratius en espiral, va quedar arraconada al pati del Museu Arqueològic (Pia Almoina), fins que per iniciativa del regidor de cultura Pere Comas es va col·locar com a porta del pati esmentat, amb l'anuència posterior de la Caixa, que la cedí a l'Ajuntament. Com que inicialment aquesta reixa no estava prevista per estar a la intempèrie, Pere Comas hi va fer col·locar una teuladeta protectora, però posteriorment fou eliminada. Caldria, per tant, tractar convenientment i de manera periòdica aquesta reixa, per evitar-ne el deteriorament.

Precisament en el disseny i elaboració dels elements de forja i serralleria Rafael Masó treballà de forma constant amb el serraller gironí Nonito Cadenas i Caballer (1876-1930). Encara destaquen durant la dècada de 1920 els treballs de la porta de la casa Omedes (1925) i l'espirall de la casa Colomer (1928).(9) És molt probable que Cadenas sigui l'autor d'aquestes dues reixes avui conservades a l'entitat bancària i al pati del museu.

Oficina del Banc Urquijo Català (1924)

El Banc Urquijo Català es va crear l'any 1919 com a filial del Banco Urquijo, però com a empresa autònoma, és a dir, amb independència jurídica, i amb la participació de destacades personalitats catalanes. L'any 1923 va obrir una sucursal a Banyoles i va encarregar a Rafael Masó el projecte de la nova oficina bancària, en els baixos d'una casa entre mitgeres de la plaça Major (actual núm. 28).

El projecte proposa la remodelació de la planta baixa entre la plaça i el carrer del Born, i també de la façana sota les voltes, avui totalment desaparegudа, però de la qual en conservem l'alçat.(10) Hi destaca la finestreta, amb escut, columna i pilastra, a més del rètol superior que anunciava de banda a banda el nom de l'entitat. Tot i que el projecte ja era fet, no va ser fins al 25 d'abril de 1925 que Emili Plana Casellas,(11) com a representant de la delegació del Banc Urquijo Català de Banyoles, demanà permís per reformar la porta principal de la casa situada a la plaça Major i per col·locar reixes a les finestres a la façana del carrer del Born. El 15 de maig es va concedir el permís d'obres.(12)

Segons Antoni M. Rigau i Jordi Gimferrer, els relleus de ferro forjat i repujat del Banc Urquijo Català també van ser executats pel serraller Nonito Cadenas, que, com hem dit, era col·laborador habitual de Masó.(13) No és segur, però, que el projecte de Masó es portés a terme en la seva totalitat. En qualsevol cas, l'obra de Rafael Masó ja havia desaparegut quan, l'any 1944, el Banco Hispano Americano absorbí les filials del Banc Urquijo Català, inclosa la de Banyoles. Per tant, d'aquesta obra, si és que es va arribar a fer, no en queda absolutament res. Ni tan sols se'n conserva cap fotografia. Només hem localitzat el dibuix del projecte.

Reixa conservada al pati del Museu Arqueològic Comarcal, l'antiga Pia Almoina.

Institució Magdalena Aulina, Casa Nostra (1933-1935)

El projecte de reforma i ampliació de la casa de Magdalena Aulina, coneguda també amb el nom de Casa Nostra (1933-1935), a Banyoles, és una de les darreres obres que realitzà Rafael Masó i que malauradament la mort li impedí de veure acabada. En aquests anys va realitzar també diversos projectes per a la finca i el col·legi de Casa Nostra situat a Porqueres, a tocar l'estany i el paratge del Vilar.(14) El 30 d'abril de 1935 Magdalena Aulina va demanar a l'Ajuntament llicència d'obres de remodelació de la casa número 64 del carrer Divina Pastora i la construcció del solar número 66 de la seva propietat. El nou edifici s'havia d'articular de forma convenient amb les cases números 51 i 53 del carrer Mn. Jacint Verdaguer, ja edificades, i formar un conjunt amb un pati interior. A final de maig rebé el permís d'obres.(15)

Avui és sens dubte el projecte arquitectònic de Masó millor conservat a Banyoles. La façana del carrer Divina Pastora, de línies austeres i de tendència racionalista, característica dels seus darrers anys, ha patit poques modificacions. Hi destaquen les finestres simètriques rectangulars –amb marc de blocs de travertí, la pedra local de Banyoles– i el disseny de les reixes, com també els elements decoratius fets amb teula catalana. El projecte de la façana interior que dóna al pati, en contrast, mostra elements típics de la tradició i el llenguatge popular, com la galeria porxada, el ràfec de teula, la ceràmica o els arcs de mig punt, propis de l'etapa final de Masó.

Rafael Masó al Pla de l'Estany

A més de Banyoles i de Porqueres, l'obra de Rafael Masó és present, almenys, en dos localitats més de la comarca. Esmentem, en primer lloc, que l'any 1915 Masó va rebre un petit encàrrec de l'escultor Josep Llimona (1864-1934) per dissenyar la façana del taller que tenia a la seva finca de Ca l'Oriol (a Fontcoberta, prop de Puigpalter).(16) Poc després de comprar aquesta finca, el 1905 construí una nova casa al costat de l'antic mas Armadàs, per respecte a la tipologia antiga medieval. S'anomenà Ca l'Oriol Petit, una casa d'estil modernista aixecada pel mestre d'obres Francesc Aradas sota els consells estètics del mateix Llimona. Precisament en aquesta casa l'escultor barceloní hi ubicà el seu taller d'escultura. El 1924 la família Llimona ja vengué la finca i els anys 80 del segle XX la finca fou reformada, i probablement fou aleshores que es va malmetre l'obrador dissenyat per Masó.(17)

Hi ha també restes de l'obra de Rafael Masó a Can Ordis (Crespià), una gran masia catalana reformada al segle XVIII. Masó hi féu una intervenció d'ampliació a la cara de llevant l'any 1920 amb una porxada amb arcs de punt rodó i un portal d'accés. Damunt, hi projectà la terrassa i un menjador, que finalment no s'acabà.(18) El portal d'accés de reminiscències barroques i reixes de forja té gravat el nom del propietari.

Fotografia de l'ala interior del Casa Nostra.

L'obra de Rafael Masó més ben conservada a Banyoles és la reforma i ampliació de la casa de Magdalena Aulina (1933-35)

Esmentem, finalment, els dibuixos i estudis de les esglésies de Mata, Porqueres i Vilert i de les pintures romàniques de Rabós del Terri.(19)

Destrucció i oblit

Com és sabut, l'estudi de l'arquitectura de Rafael Masó s'ha concretat tradicionalment en tres períodes, cadascun dels quals amb elements estilístics i formals diferenciats.(20) Només dos dels tres períodes estan representats al Pla de l'Estany. Al segon període –1912-1922, considerat per molts especialistes el més interessant i original de la seva trajectòria, en què Masó reforçà la seva actitud inicial de definir un estil propi dins del moviment noucentista– correspon el projecte del taller de l'escultor Josep Llimona a Ca l'Oriol Petit, l'ampliació de Can Ordis i les oficines de la Caixa a la plaça Major de Banyoles. Al tercer període –1923-1935, caracteritzat per la idealització de Catalunya mitjançant elements de la seva tradició popular– corresponen les oficines del Banc Urquijo Català i els projectes de Casa Nostra.

Malgrat aquesta riquesa arquitectònica inicial, el panorama actual és força galdós. Banyoles no va saber valorar ni conservar unes obres que avui dia constituirien un patrimoni arquitectònic notable per a la ciutat. I la destrucció ha anat acompanyada de l'oblit, fins al punt que l'Ajuntament de Banyoles no s'ha adherit a l'Any Masó, al contrari del que han fet molts altres Ajuntaments catalans. Tant de bo que la celebració de l'Any Masó serveixi per protegir adequadament les restes que encara es conserven i per vacunar-nos, tots plegats, d'aquest defecte tan trist de destruir, menystenir o oblidar el nostre patrimoni arquitectònic.

Guerau Palmada i Jordi Galofré
són historiadors.

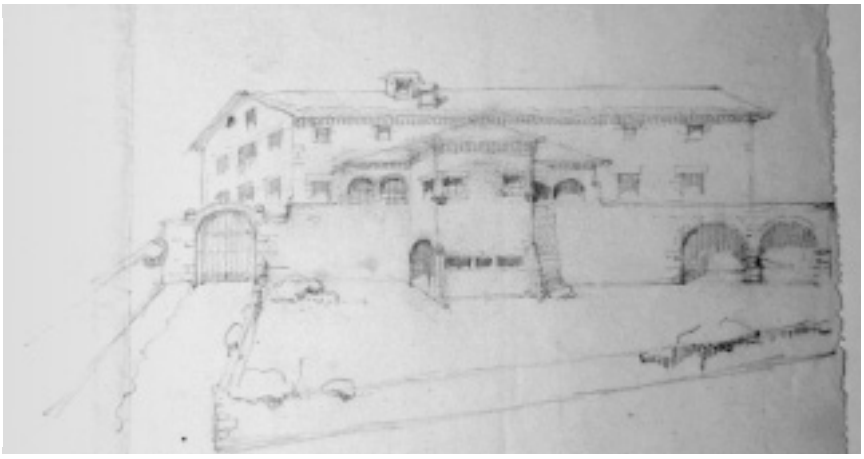

ARXIU HISTÒRIC COAC – DEMARCACIÓ DE GIRONA

Projecte de Can Ordis

Notes

1. Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya – Demarcació de Girona. Registre plànol 9566-9.
2. RIERA, Josep. «L'arquitecte Rafael Masó a Banyoles». *El Bagant* [Banyoles], 7 (octubre 1981), p. 27.
3. Arxiu Històric Comarcal de Banyoles. 6.7.1.2. Obres particulars 1918-1923. Any 1921.
4. TARRUS, Joan; COMADIRA, Narcís. *Rafael Masó. Arquitecte noucentista*. Barcelona: COAC-Ed. Lunwerg, 1996, p. 385.
5. Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya – Demarcació de Girona. Registre plànol 9566.
6. Ens dol haver de fer constar la resposta totalment negativa que hem rebut per part de La Caixa a les nostres demandes d'informació sobre aquestes obres.
7. RIERA, Pere. «Banyoles a través dels seus monuments: Rafael Masó». *Butlletí d'Informació Municipal* [Banyoles], 44 (gener 1983).
8. TARRUS, Joan. *Rafael Masó i Valentí: catàleg de dibuixos*. Girona: Ajuntament de Girona, Servei Municipal de Publicacions, 1981. En aquest llibre de Joan Tarrús trobem la il·lustració número 58 de l'any 1923 en què es representa la figura del Bon Pastor destinada a la façana de la Caixa de Pensions de Girona. La tècnica és tinta xinesa sobre paper. La imatge és idèntica al relleu de la figura del Bon Pastor de la Caixa de Pensions de Banyoles, avui conservada.
9. TARRUS, Joan; COMADIRA, Narcís. *Op. cit.*, p. 103-120.
10. Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya – Demarcació de Girona. Registre plànol 9567.
11. Emili Plana va ser secretari de l'Ajuntament, escrivent del Sindicat Agrícola, director del Banc Urquijo Català i obrer de la parròquia de Santa Maria de Banyoles.
12. Arxiu Històric Comarcal de Banyoles. 6.7.1.2. Obres particulars 1924-1926. Any 1924.
13. GIMFERRER, Jordi; RIGAU, Antoni Maria. *El pintor Pigem i la seva època a la comarca de Banyoles (1862-1946)*. Ed. Carles Vallès. Figueres, 1987, p. 245.
14. Per a l'escola i la finca de Casa Nostra de Porqueres, Masó realitzà projectes molt variats, com urinaris per a l'escola i un edifici porticat destinat a corts per a bestiar. Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya – Demarcació de Girona. Registre plànol 9621. També se li ha atribuït el disseny de la porta dels Apòstols en el paratge del Vilar. RIERA, Josep. «L'arquitecte Rafael Masó a Banyoles». *El Bagant* [Banyoles] 7 (octubre 1981), p. 27.
15. Arxiu Històric Comarcal de Banyoles. 6.7.1.2. Obres particulars 1934-1935. Any 1935.
16. TARRUS, Joan; COMADIRA, Narcís. *Op. cit.* p. 380.
17. DIVERSOS AUTORS. *El Patrimoni del Pla de l'Estany. Inventari històric i arquitectònic de la comarca*. Banyoles: Consell Comarcal del Pla de l'Estany, 2005, p. 391. GIMFERRER, Jordi; RIGAU, Antoni Maria. *Op. cit.*, p. 303.
18. Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya – Demarcació de Girona. Registre plànol 9553.
19. GIL Tor, Rosa Maria. «La geografia física de Rafael Masó». *Revista de Girona*, núm. 239 (novembre-desembre de 2006).
20. *Any Masó. 100 anys d'arquitecte*, <http://www.rafaelmaso.org> [Consulta: 22 set. 2006]